

Тема. «Докритичний» та «критичний» періоди філософії І. Канта.

Класична німецька філософія бере свій початок від Іммануїла Канта. Він народився 22 квітня 1724 р. у сім'ї простого ремісника (шорника) в східній частині пруського королівства, у м. Кенігсберзі (нині м. Калінінград). У сім'ї майбутнього філософа панував дух релігійного благочестя і суворой вимогливості до питань моральності. „Мої батьки, — писав на схилі своїх років І. Кант, — вихідці із стану ремісників, будучи людьми зразкової чесності, моральної благопристойності і порядності, не залишивши багатства (але також і боргів), дали мені виховання, яке, якщо дивитися на нього з моральної сторони, не могло бути кращим і за яке я, при кожному спогаді про них, відчуваю найглибшу подяку” [12, с. 45-46]. Кант закінчив Кенігсберзький університет. У цьому ж університеті в 1755 р. почалася його викладацька діяльність. У 1770 р. він одержав звання і посаду професора, яку обіймав 34 роки. У 1786 р. був обраний ректором університету, а через два роки переобраний на новий термін. Кант ніколи не був одружений, не виїжджав далеко за межі рідного міста, спілкувався лише з невеликим колом людей, головним чином своїми учнями і колегами, ніколи не змінював свої ще зі студентських років заведені звички. Він любив говорити, що життя надане для того, в основному, щоб працювати. І коли в 1797 р. він змушений був за станом здоров'я відмовитися від читання лекцій в університеті, а потім через декілька років припинити свої наукові заняття, почав тяжитися життям. Кант помер 12 лютого 1804 р. з почуттям полегшення і майже з задоволенням, як підтверджував один із його біографів. Кант був різностороннім вченим. Йому належать гіпотези про виникнення небесних тіл і сонячної системи з туманних мас і про припливи і відпливи, як причини уповільнення добового обертання Землі. В біології він намітив ідею класифікації тваринного світу, в антропології — ідею природної історії людських рас. Його класифікація тварин і сьогодні 5 широко використовується у біології та інших науках, пов'язаних з практикою сільськогосподарського виробництва. Кант зробив свого роду переворот у філософії. Його суть полягає у зведенні гносеології в

ранг основного і першого елемента теоретичної філософії. Він розглядав пізнання як діяльність, що протікає за своїми власними законами, і вперше зробив висновок, що не характер і структура пізнаваної субстанції, а специфіка суб'єкта, що пізнає, виступає головним чинником, який визначає спосіб пізнання і конструює предмет знання. У розвитку філософських поглядів Канта виділяються два періоди: ранній або „докритичний”, що продовжувався до 1770 р., і наступний, „критичний”, коли він створив свою філософську систему, яка одержала назву „критичної філософії”, „критицизму”, а також „трансцендентального ідеалізму”. Ця система була викладена Кантом насамперед у таких його творах, як „Критика чистого розуму” (1781 р., вчення про пізнання), „Критика практичного розуму” (1788 р., етика), „Критика здатності судження” (1790 р., естетика і вчення про доцільність у природі). Кант називав свою філософію критичною за її методом аналізу пізнавальних спроможностей, їхньої природи і можливостей. Кант був першим філософом, який виступив проти споглядального тлумачення процесу пізнання. Йому належить ідея, що теоретично нерозв'язані проблеми можуть бути вирішені практично. Аналіз співвідношення між чуттєвістю і мисленням привів Канта до висновку, що теоретичні знання не можуть бути і зведені до їхнього емпіричного джерела. Ось так він виявив проблеми суперечностей між раціональним і чуттєвим та діалектичного стрибка від емпіричного до теоретичного рівня знань. У „Критиці чистого розуму” Кант висунув також ідею створення нової логіки, відмінної від звичайної формальної логіки, яка обмежена в тому відношенні, що вона відволікається від усякого змісту розумового пізнання і від розбіжностей між його предметами, маючи справу тільки з чистою формою мислення. Безсумнівною заслугою Канта є його вчення про антиномії — суперечності розуму. Згідно з цим вченням суперечності в розумі неминуче виникають завжди, коли поняття абсолютного, яке залучається лише до аналізу світу „речей у собі” (теза), також застосовується до пізнання „речей для нас”, де є тільки минуще, скінченне й обумовлене (антитеза). Звідси виникають чотири антиномії.

1 Світ має початок у часі і обмежений у просторі. Світ не має початку у часі й нескінченний у просторі.

2 Усяка складна субстанція утворюється простими. Жодна річ не складається з простих частин, і взагалі у світі нема нічого простого.

3 Причинність за законами природи недостатня для пояснення усіх явищ. Існує вільна причина (спонтанна). Нема ніякої свободи, усе відбувається у світі тільки за законами, за необхідністю.

4 До світу належить, безумовно, необхідна сутність, як його причина.

Нема ніякої абсолютно необхідної сутності світу як його причини ні у ньому, ні поза ним. Кант вважав антиномії помилками розуму. Водночас він доказував об'єктивну необхідність суперечностей у самому змісті теоретичного знання. Така постановка питання незалежно від суб'єктивних намірів філософа передбачала визнання діалектики об'єктивної дійсності. Який же за Кантом механізм процесу пізнання? 12 Щось невідоме — „річ у собі” — діє на органи чуття людини і породжує різноманіття відчуттів. Вони упорядковуються за допомогою апріорних форм споглядання простору і часу. Розташовуючись поруч одне з одним у просторі і часі, відчуття складають предмет сприйняття. Сприйняття має індивідуальний і суб'єктивний характер. Загальнозначущість, і у цьому змісті об'єктивність, сприйняттю надають категорії розсудку. Без відчуттів діяльність розсудку формальна, але саме розсудок підводить різноманіття чуттєвого матеріалу під єдність поняття, він конструює предмет пізнання. Рушійним стимулом розсудку, що задає йому мету і напрямок діяльності, виступають ідеї розуму. Згідно з кантівським визначенням, ідеї розуму – це поняття про безумовне, про першопричини всієї сукупності певного ряду явищ. Коли, наприклад, людина шукає останнє безумовне джерело всіх явищ внутрішнього почуття, вона одержує ідею душі. Намагаючись піднятися до останнього безумовного всіх явищ зовнішнього світу, людина приходить до ідеї світу, космосу в цілому. Бажаючи досягнути абсолютне начало усіх явищ - як психічних, так і фізичних, розум сходить до ідеї Бога. На відміну від Платона, Кант розумів ідеї розуму не як надчуттєві

сутності, що володіють реальним буттям, а як уявлення про мету, до якої спрямовується пізнання. Отже, ідеї виконують у Канта регулятивні функції, спонукають розсудок до діяльності, керують ним. Світ „речей у собі” відкривається, за вченням філософа, „практичному розуму”. Він виконує в нього функцію керівництва вчинками людини, тобто встановлення меж моральної дії. Теологія стверджує, що лише релігійна віра робить можливими моральні діяння. Позиція Канта інша: „...Мораль аж ніяк не потребує релігії...” [5, т. 4, с. 7]. Релігія черпає створювані нею моральні прописки з моральної свідомості, яка незалежна від релігії, як незалежна вона взагалі від мотивів, що знаходяться поза сферою моральності. Ідеї Бога створює розум. Проте Кант не був атеїстом. Як агностик, він вважав однаково недоказовими і атеїзм, і теїзм. Але ставлячи питання про походження релігійних ідей, Кант відхилив теологічні 13 посилання на божественне одкровення, надприродне навіювання тощо. За Кантом, ідеї Бога, позбавленого безсмертя, загробного існування — апіорні (тобто позбавлені об’єктивного змісту) ідеї чистого розуму, внаслідок чого релігійна віра має не теоретичну, а тільки практичну (моральну) основу. У сфері моралі Кант зробив глибоко гуманістичні висновки про те, що людина — мета, а не тільки засіб історичного процесу і що найважливішим завданням філософії є виховання людини-гуманіста. Філософія, доказував він, покликана навчити людину тому, якою треба бути, щоб стати людиною. Для цього вона повинна дати людям моральний закон. Такий закон Кант спробував визначити назвою „Категоричний імператив” (безумовна поведінка). Цей закон, на його думку, має два визначення. У „Критиці практичного розуму” закон сформульований таким чином: „Роби так, щоб максима твоєї волі завжди могла бути разом з тим і принципом загального законодавства”. Інше формулювання — в „Основоположенні до метафізики моралі”: „Дій так, щоб ти ніколи не ставився до людства, як у твоїй особі, так і в особі всякого іншого, тільки як до засобу, але як до мети”. Згідно з Кантом, категоричний імператив є всезагальним і загальнообов’язковим законом. Ним повинні керуватися усі люди незалежно від їх походження, багатства, стану в суспільстві. Моральна

людина зобов'язана йому слідувати, незважаючи на обставини, вбачаючи в цьому свій вищий обов'язок. Кантівський категоричний імператив важливий тим, що допомагає виключати випадки небажаної поведінки. Він забороняє, наприклад, казати неправду, красти, вбивати тощо, оскільки подібні дії не можуть бути загальнолюдськими нормами поведінки. За усієї абстрактності категоричного імперативу, кантівська постановка питання про те, що моральна поведінка визначається не окремими, а загальними і необхідними мотивами, має велике принципове значення. Моральний ідеал Канта — моральна автономія особистості. Досягнення цього ідеалу філософ пов'язував з розвитком 14 правової держави. Він думав, що лише в суспільстві, де немає привілейованих станів і всім людям забезпечені рівні цивільні права, можливі дійсно моральні стосунки між індивідами. Безсумнівним досягненням філософії Канта було його вчення про необхідність установа вічного миру у відносинах між державами і народами. Разом з тим, він не обмежувався тільки моральним осудженням війн, як це робили інші філософи. Своє завдання Кант бачив у тому, щоб досліджувати ті об'єктивні передумови, які рано чи пізно змусять держави відмовитися від війни як засобу вирішення суперечок між ними. Він розглядав відносини між державами за аналогією зі стосунками між егоїстичними індивідами. Заради здійснення своїх цілей останні нерідко співпрацюють і допомагають один одному. Так само змушені будуть діяти і держави, оскільки мир між народами є єдиною альтернативою вічному кладовищенському спокою, яким погрожують людству війни. Концепція війни і миру Канта утопічна. Вона виходить з можливості виключення війни з життя суспільства тільки за допомогою згод між державами, ігноруючи при цьому значення корінних соціально-економічних перетворень, що дійсно стають визначальними. Тим більш, заклик філософа до миру, до викоренення війн був і залишається нині актуальним. Отже, родоначальник німецької класичної філософії ставив, осмислював, намагався розв'язати проблему створення науково-філософського світогляду. Проте дійсні результати його дослідження вступили в конфлікт із задумом. Велич

Канта виявляється в ході розвитку його ідей, теоретичного осмислення і світоглядного освоєння його філософії, яка викликала до життя багато філософських шкіл, течій і напрямків.